

บทที่ 1

บทนำ

น้ำ เป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตมาตั้งแต่โบราณ จะเห็นได้ว่า ในประวัติศาสตร์ของทุกชาติ เมืองหลวงจะตั้งอยู่ริมน้ำ หรือแหล่งน้ำใหญ่ของประเทศ ทั้งนี้เพื่อการอุปโภคบริโภค และการคมนาคมในลักษณะสารพัดประโยชน์ แม้ในปัจจุบันความสำคัญด้านคมนาคมจะลดลง แต่ความสำคัญต่อการบริโภคและอุปโภคก็ยังคงมีอยู่ และมีความต้องการแหล่งน้ำสะอาดมากยิ่งขึ้น เนื่องจากประชาชนมากขึ้น แต่ขาดการดูแลรักษาทำให้แหล่งน้ำสกปรกมากขึ้นตามลำดับ (ชวนพิศ ธรรมศิริ, 2535 : 32) ซึ่งประเทศไทยก็ประสบปัญหาดังกล่าวเช่นเดียวกัน ในอดีตประเทศไทยมีทรัพยากรน้ำที่อุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝน ปัญหาจึงมีอยู่ว่า จะสามารถรักษาปริมาณน้ำที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในฤดูฝนให้คงอยู่ในแหล่งน้ำธรรมชาติ และแหล่งเก็บน้ำที่มนุษย์สร้างขึ้นมา เพื่อไว้ใช้ประโยชน์ตลอดปีได้อย่างไร จากสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้คนในรุ่นหลัง ๆ ใช้น้ำกันอย่างอิสระเสรี โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสภาพของน้ำที่จะตามมา ดังนั้นจึงเกิดปัญหาที่เพิ่มขึ้นอีกหลายประการภายในไม่กี่ปีที่ผ่านมา นับตั้งแต่ปัญหาการขาดน้ำ ปัญหาอุทกภัย ปัญหามลพิษทางน้ำ และปัญหาการแก่งแย่งทรัพยากรน้ำ ซึ่งความรุนแรงของแต่ละปัญหาเกือบจะไม่ต่างกันเลย โดยเฉพาะทางด้านการเกษตร

การจัดการเรื่องน้ำ เป็นวิทยาการอย่างหนึ่งที่สำคัญที่จะช่วยสนับสนุนให้เป้าหมายของความพยายามในการเพิ่มผลผลิตทางด้านเกษตรกรรมให้บรรลุผลสำเร็จ การปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดการน้ำที่ถูกต้องและเหมาะสมกับ สภาพลมฟ้าอากาศ สภาพดิน ชนิดของพืช และปริมาณน้ำต้นทุนที่มีอยู่เป็นสิ่งที่ทำได้ไม่ยากนัก เพราะมีปัจจัยต่าง ๆ จำนวนมากที่จะต้องนำมาพิจารณาประกอบ ปัจจัยต่าง ๆ ที่สำคัญหลายอย่างมักจะผันแปรไปตามอิทธิพลของธรรมชาติ บางครั้งก็สามารถควบคุมได้ บางครั้งก็ไม่สามารถควบคุมได้ ดังเช่น ภาวะความแห้งแล้งหรืออุทกภัย ซึ่งมักแปรผันไปตามธรรมชาติและเป็นเรื่องยากที่จะพยากรณ์ได้ว่าจะเกิดขึ้นเมื่อใด และมีความรุนแรงมากน้อยเพียงใด อิทธิพลของธรรมชาติดังกล่าวย่อมเป็นสาเหตุสำคัญของการสูญเสียต่อการผลิตและพลอยทำให้กระทบกระเทือนต่อฐานะเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งจำเป็นต้องพึ่งผลผลิตทางการเกษตรเป็นสำคัญ

ปัญหาการวิจัย

โครงการพัฒนาพื้นที่ห้วยลานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ มีพื้นที่ในความรับผิดชอบของโครงการฯ ประมาณ 12,500 ไร่ อยู่บริเวณลุ่มน้ำห้วยลาน ห้วยป่าไร่ และคอยโตน จุดสูงสุดจากระดับน้ำทะเลอยู่ที่ 1,015 เมตร จุดต่ำสุดอยู่ที่ 478 เมตร ปริมาณน้ำฝนโดยเฉลี่ย 1,129 มิลลิเมตรต่อปี ลักษณะเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำลาดจากทิศใต้ ไปสู่ทิศเหนือ อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่ฮอน มีจำนวนประชาชนอาศัยอยู่ในพื้นที่ 11 หมู่บ้าน จำนวน 1,863 ครัวเรือน มีการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อใช้พื้นที่ทำการเกษตร หางของป่า หน้าดินถูกชะล้างลำห้วยลำธารตื้นเขินทำให้เกิดน้ำท่วม จึงส่งผลกระทบต่อประชาชนในพื้นที่ เช่น ปัญหาการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง ปัญหาดินตกตะกอนในลำห้วย ลำธาร ปัญหาผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ ปัญหาการชะล้างหน้าดิน และปัญหาดินเสื่อมสภาพ เป็นต้น

เมื่อหน่วยฟื้นฟูพื้นที่อนุรักษ์ สำนักฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่อนุรักษ์ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช และสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 16 ดำเนินการเพื่อฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำที่ถูกทำลายไปให้มีสภาพที่เหมาะสมจะเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ชาวบ้านในพื้นที่ตำบลออนใต้ ยังไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควร เนื่องจากชาวบ้านมักมีความขัดแย้งกันในเรื่องการหวงแหนน้ำให้กับหมู่บ้านอื่นที่ใช้น้ำในพื้นที่อ่างเก็บห้วยลานด้วยกัน เนื่องจากน้ำมีปริมาณไม่เพียงพอในช่วงฤดูแล้ง ดังนั้นการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของเกษตรกรในพื้นที่ ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ จึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อที่จะทำให้สามารถจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการใช้ประโยชน์สูงสุดต่อเกษตรให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรที่มีความต้องการที่จะใช้ทรัพยากรป่าไม้ ดินและน้ำให้ยั่งยืนตลอดไป และได้รับความร่วมมือสนับสนุนการดำเนินงานของหน่วยฟื้นฟูพื้นที่อนุรักษ์ให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของนโยบายการจัดการต้นน้ำต่อไป

ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาการมีส่วนร่วมบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของเกษตรกรในพื้นที่ ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง ว่าเกษตรกรในพื้นที่ที่มีส่วนร่วมมากน้อยเพียงใด มีวิธีการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตร ตลอดจนมีปัจจัยใดบ้างที่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของเกษตรกร เพื่อที่จะนำผลการศึกษาเป็นข้อมูลเบื้องต้นในการดำเนินงานพัฒนาและจัดการร่วมกันระหว่างเกษตรกรในพื้นที่กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้บรรลุวัตถุประสงค์และมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และทั้งนี้เพื่อจะได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำได้อย่างทั่วถึงและยุติธรรม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ศึกษาถึง การมีส่วนร่วมบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของเกษตรกรในพื้นที่ ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา

1. เพื่อศึกษาลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ และสังคมของเกษตรกร ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของเกษตรกร ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล เศรษฐกิจ และสังคม กับการมีส่วนร่วมบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของเกษตรกร ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

จากการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของเกษตรกรในพื้นที่ ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ คาดว่าจะเป็นประโยชน์ต่อบุคคลและหน่วยงาน ดังนี้คือ

1. หน่วยงานจัดการต้นน้ำอ่างเก็บน้ำห้วยลาน รวมไปถึงอบต. ตำบลออนใต้ สามารถนำมาวางแผนจัดการทรัพยากรน้ำของเกษตรกรที่มีต่อหน่วยงานจัดการต้นน้ำอ่างเก็บน้ำห้วยลาน
2. เป็นข้อมูลและแนวทางการมีส่วนร่วมบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของเกษตรกรที่มีต่อหน่วยงานจัดการต้นน้ำอ่างเก็บน้ำห้วยลาน และพื้นที่อื่นๆ ต่อไป
3. นักศึกษาและผู้สนใจทั่วไปสามารถนำไปเป็นข้อมูล สำหรับโครงการวิจัยที่เกี่ยวกับการดำเนินงานด้านการการมีส่วนร่วมบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการใช้ประโยชน์ไปใช้ศึกษาเพิ่มเติมได้
4. เกษตรกรในพื้นที่ ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ได้ตระหนักถึงความสำคัญต่อการรักษาสภาพความสมบูรณ์น้ำ และการรักษาแหล่งน้ำ การถุกบุงกรุก และทำลายทรัพยากรธรรมชาติทั้งป่าไม้และแหล่งน้ำในเขตพื้นที่ และทำให้มีปริมาณน้ำมีมากเพื่อใช้อุปโภคบริโภค และใช้น้ำเพื่อการเกษตรได้อย่างเพียงพอและทั่วถึง

ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษา การมีส่วนร่วมบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของเกษตรกรในพื้นที่ตำบล
ออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ มีขอบเขตการวิจัยดังนี้

1. การศึกษาครั้งนี้จะจัดเก็บข้อมูลช่วงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2553 ถึง เดือน
มิถุนายน พ.ศ. 2554
2. ขอบเขตของการวิจัยครั้งนี้ ศึกษาถึงการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำ
ของเกษตรกร
3. ผู้ที่ให้ข้อมูลในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้คือ เกษตรกรในพื้นที่ ตำบลออนใต้ อำเภอสัน
กำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วย 11 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านป่าเหียง หมู่ที่ 2 บ้านโง้ง
หมู่ที่ 3 บ้านริมออน หมู่ที่ 4 บ้านป่าแะ หมู่บ้านที่ 5 บ้านริมออนใต้ หมู่ที่ 6 บ้านแม่ผาแหน หมู่ที่
7 บ้านป่าดิง หมู่ที่ 8 บ้านปง หมู่ที่ 9 บ้านป่าห่า หมู่ที่ 10 บ้านแพะ หมู่ที่ 11 บ้านป่าเปางาม
จำนวน 294 ราย โดยการสุ่มจากจำนวนเกษตรกรทั้งหมด 1,108 ราย

นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

ลักษณะส่วนบุคคล หมายถึง ลักษณะส่วนบุคคลทางด้านกายภาพของเกษตรกร
ผู้ให้ข้อมูลที่อาศัยอยู่ในเขตตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ เพศ อายุ
ระดับการศึกษา อาชีพ

ลักษณะพื้นฐานทางเศรษฐกิจ หมายถึง ลักษณะส่วนบุคคลทางด้านเศรษฐกิจของ
เกษตรกรผู้ให้ข้อมูลที่อาศัยอยู่ในเขตตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่
รายได้ แหล่งเงินเชื่อที่นำมาใช้ในการทำการเกษตร ขนาดพื้นที่ สภาพการถือครองที่ดิน

ลักษณะพื้นฐานทางสังคม หมายถึง ลักษณะส่วนบุคคลทางด้านสังคมของ
เกษตรกรผู้ให้ข้อมูลที่อาศัยอยู่ในเขตตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่
การเป็นสมาชิกที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การเข้าร่วมฝึกอบรมการจัดการ
ทรัพยากรน้ำ การได้รับแหล่งน้ำในพื้นที่

เกษตรกร หมายถึง ผู้ที่ประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นหลัก เช่น ปลูกพืช
เลี้ยงสัตว์ ทำประมง เป็นต้น และมีภูมิลำเนาอาศัยในพื้นที่ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัด
เชียงใหม่ จำนวน 11 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านริมออนเหนือ บ้านริมออนใต้ บ้านแม่ผาแหน บ้านป่า
ดิง บ้านปง บ้านป่าแะ บ้านโง้ง บ้านป่าเปางาม บ้านป่าเหียง บ้านป่าห่า บ้านแพะ

การอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ หมายถึง เสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรแหล่งน้ำ การใช้น้ำอย่างประหยัดเพื่อให้มีวินัยในการใช้น้ำอย่างถูกต้อง รวมทั้งการอนุรักษ์น้ำอย่างถูกวิธี ในช่วงฤดูแล้ง เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการใช้น้ำอย่างประหยัดและรู้คุณค่าของทรัพยากรน้ำ

การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ หมายถึง การจัดการทรัพยากรน้ำให้มีความเหมาะสม ถูกต้อง ให้กับเกษตรกร ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

รูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่เหมาะสม หมายถึง ลักษณะและวิธีการจัดสรรน้ำให้กับเกษตรกรอย่างมีประสิทธิภาพในพื้นที่ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ โดยสามารถแยกออกเป็น 3 วิธีหลักๆ คือ

1. การส่งน้ำแบบตลอดเวลา (Continuous Irrigation)
2. การส่งน้ำแบบหมุนเวียนหรือตามรอบเวร (Rotation Irrigation)
3. การส่งน้ำตามความต้องการของผู้ใช้น้ำ (Demand Irrigation)

การมีส่วนร่วม หมายถึง ความร่วมมือของประชาชนไม่ว่าของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกัน และเข้าร่วมรับผิดชอบเพื่อดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ โดยกระทำผ่านกลุ่มองค์กรเพื่อให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์